T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

CUMHURİYET'İN İLANININ 90'INCI YILINDA "ATATÜRK VE CUMHURİYET" SEMPOZYUMU BİLDİRİ KİTABI

SYMPOSIUM ON "ATATURK AND REPUBLIC" IN THE 90th ANNIVERSARY OF THE PROCLAMATION OF REPUBLIC 23-24 EKİM / OCTOBER 2013

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı
TGS Personnel Directorate
Military History and Strategic Studies Division
ANKARA 2014

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

CUMHURİYET'İN İLANININ 90'INCI YILINDA ATATÜRK VE CUMHURİYET SEMPOZYUMU

23 - 24 EKİM 2013

Genelkurmay Personel Başkanlığı
Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2014

ATATÜRK'TE DIŞ POLİTİKA VE LİDERLİK

Doç.Dr. Hakan UZUN*

Özet

Dış politika kavramını bir devletin diğer bir devlete ya da devletlere karşı uyguladığı politikalar olarak tarif etmek mümkündür. Devletler arası ilişkilerin temel kavramının, her zaman için ulusal çıkarlar ve bunların savunulması olduğu bir gerçek olmakla birlikte, hemen her devletin dış politikasını oluşturan, yönlendiren birbirinden farklı çeşitli etkenler vardır. Bu etkenleri: Ülkelerin içinde bulundukları iç ve dış koşullar, ekonomik ihtiyaçları, stratejik konumları, ticari ilişkileri, coğrafi koşulları, komşularının siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ve bunların ikili ilişkilere yansıması, askerî güçleri, nüfusları, kamuoyları, tarihten gelen sorumluluk ve hassasiyetleri gibi daha da artırarak sıralamak mümkündür.

Bir devletin dış politikasının oluşturulmasında, tek bir kişinin ön plana çıktığı ve oldukça belirleyici olduğu da görülmüştür. Bu nedenle dış politika konusu incelenirken ele alınması gereken önemli konulardan biri de bir devletin dış politikasının saptanmasında, yürütülmesinde ve denetlenmesinde kişi ya da kurumların oynadığı roldür.

Konu Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından değerlendirildiğinde ATATÜRK'ün gerek Millî Mücadele döneminde gerekse Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, iç politikada olduğu gibi dış politikanın oluşturulmasında da büyük ağırlığı ve birçok durumda belirleyiciliği olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 1919 - 1938 yılları arasında Türk dış politikasının en önemli belirleyicilerinden birisi olan ATATÜRK'ün sahip olduğu kişilik ve liderlik özelliklerinin de bu yıllarda gerçekleşen dış politika gelişmelerine ve dış politikanın hedef ve ilkelerinin saptanmasına etkisi olmuştur.

Abstract

It is possible to describe the concept of foreign policy as the policies pursued by a state against another state or other states. Although it is a reality that the basic concept in international relations is always national interests and their preservation, there are various factors constituting and directing the foreign policy of almost every state. It is possible to list and gradually add to these factors as the internal and external circumstances of states, their economic needs, strategic positions, commercial relations, geographical circumstances, the political, economic and social structure of their neighbors and its impact on bilateral relations, their military power, population, public opinion, and their responsibilities and sensitivities deriving from history.

It is also observed that a single person can come to the fore and become a quite determinant factor in the shaping of the foreign policy of a state. Therefore, one of the points that should be examined while studying the issue of foreign policy is the role played by persons or institutions in determining, conducting and controlling the foreign policy of a state.

When examined in terms of the history of the Republic of Turkey, it is seen that ATATURK had a great responsibility for and, in many cases, a determining impact on the shaping of foreign policy as well as national policy, both during the period of National Struggle and after the proclamation of the Republic of Turkey. Consequently, the personal and leadership qualities of ATATURK, one of the most important definers of Turkish foreign policy between 1919-1938, had an influence on the developments of foreign policy in those years and the determination of foreign policy aims and principles.

Giriş

Dış politika, belirgin bir tanımı olmamakla birlikte, bir devletin, bir diğer devlete ya da devletlere karşı uyguladığı politikalar olarak tarif edilebilir. Devletler arası ilişkilerin temel kavramının, her zaman için ulusal çıkarlar ve bunların savunulması olduğu herkes tarafından bilinmesine karşın hemen her devletin dış politikasını oluşturan, yönlendiren birbirinden farklı çeşitli

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Üyesi, hakanuzun@ankara.edu.tr

etkenler vardır. Bu etkenleri: Ülkelerin içinde bulundukları iç ve dış koşullar, ekonomik ihtiyaçları, stratejik konumları, ticari ilişkileri, coğrafi koşulları, komşularının siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısı ve bunların ikili ilişkilere yansıması, askerî güçleri, nüfusları, kamuoyları, güvenlik endişeleri, tarihten gelen sorumluluk ve hassasiyetleri gibi daha da artırarak sıralamak mümkündür. Ancak bunlar zaman içinde sabit kalabileceği gibi değişebilir de. Bu nedenle devletler arası ilişkiler zaman içinde, değişen koşullara bağlı olarak sürekli şekil ve nitelik değiştirmiştir.[1]

Tarihte bir devletin dış politikasının belirlenmesinde tek bir kişinin ön plana çıktığı ve oldukça belirleyici olduğu da görülmüştür.[2] Nitekim dış politikanın belirlenmesi konusunda bazen tek başına hükümdarlar ya da birkaç devlet adamı etkili olmuşken bazen hükûmetler ve bürokrasi ön plana çıkmıştır. Açık rejimlerde ise kamuoyu da bu konuda belirleyici bir konuma yükselmiştir. Bu nedenle dış politika konusu incelenirken ele alınması ve tartışılması gereken önemli konulardan biri de bir devletin dış politikasının saptanmasında, yürütülmesinde ve denetlenmesinde kişi ya da kurumların oynadığı roldür. Konuya Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından bakıldığında, 1919-1938 yılları arasında Türk dış politikasının en önemli belirleyicilerinden birinin, aynı zamanda devletin de kurucusu olan Mustafa Kemal ATATÜRK olduğu görülmektedir.[3] Bu çalışmada ATATÜRK'ün dış politikadaki hedefleri ile ilkeleri, onun sahip olduğu liderlik vasıfları ve dönemin dış politika gelişmeleriyle ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

ATATÜRK'ün Liderlik Özellikleri

Toplumların tarihine yön veren birden fazla etken vardır. Bunlardan biri de topluma önderlik eden kişilerdir. Lider olarak tanımlanan bu kişiler arasında, toplumlarını yükseltenler olduğu gibi felakete sürükleyenler de olmuştur. Bunun nedeni ise liderlerin sahip oldukları kişilik ve liderlik özellikleridir. Bir liderin niteliğinin belirlenmesinde hayati önem taşıyan kişilik kavramı, psikologların üzerinde birleştikleri tek bir tanımı olmamakla birlikte "*...bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi*" olarak tanımlanabilir.[4] Liderlik kavramı ise eskiden beri birçok düşünür, yönetici ve araştırmacının ilgisini çekmiş ve üzerine oldukça fazla sayıda çalışma yapılmış olmasına karşın içinde bulunulan

[1] Temuçin Faik Ertan; "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", Gölbaşı Eğitim ve Kültür Dergisi, Gölbaşı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Sayı: 2, s. 9-11, Ocak - 2005, s. 9. Mediha Akarslan, Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 15-18. Mustafa Yılmaz; "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938)", Türkler, C 16, Ankara, 2012, s. 579. Halûk Ülman; "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C XXIII, Eylül 1968, Ankara, 1968, s. 241-242.

[2] agm.; s. 242.

[3] Ertan; s. 9. Baskın Oran; "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Türk Dış Politikası, Ed.: Baskın Oran, C I, İstanbul, 2001, s. 74. İzzettin Doğan; "Atatürk'ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 135-136.

[4] Doğan Cüceloğlu; İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları, 6. Basım, İstanbul, 1996, s. 404.

dönem ve liderlerin sahip oldukları farklı kişisel özellikler nedeniyle farklı anlamlarla tanımlanmıştır. Böylelikle liderliğin yaygın olarak kabul edilmiş tek bir tanımı olmadığı gibi tek tür bir liderlik tarifi de yapılamamış, ancak liderlik çeşitlerinden söz edilebilmiştir. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki lider kişiler, bazı yönleriyle diğer insanlardan üstün özelliklere sahip oldukları için lider olabilmişlerdir.[5] Lider olarak kabul edilebilecek kişilerin sahip olmaları gereken birçok özellik sıralanmışsa da[6] lider olabilmek için her şeyden önce, insanları yönlendirme ve yönetme becerisine sahip olunması gerektiği söylenebilir.[7] Bunun dışında lider, "*Etkilenmekten çok etkileyen kişi*" olarak tanımlanabilir.[8] Lider, "*insanları bir gaye peşinde birleştirebilen kimsedir*".[9] Liderliğin önemli göstergelerinden birisi de örnek kişi olabilmektir. Özel nitelikleri taşıdığına inanılan, bunalım dönemlerinde toplumları bunalımdan kurtarabilen kişiler liderdir.[10] Ayrıca lider olabilecek bir kişide olması gereken niteliklerin başında "*zekâ, eğitim, tecrübe üstünlüğü, kişilere yön verme ve çözüm yolları gösterme*" gibi özellikler olması gerekir.[11] Risk alabilmek, ortaya çıkan hataları üstlenebilmek de yine liderliğin özellikleri arasındadır.[12]

Türk ulusunun tarihine yön veren ATATÜRK de hiç şüphesiz, kendisini diğerler bireylerden ayırt eden ve lider olmasına yarayan birtakım kişisel özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin bir kısmına doğuştan sahip olmakla birlikte bazılarını ise içinde bulunduğu koşullar, çevre ve aldığı eğitim gibi etkenler belirlemiştir.

ATATÜRK her şeyden önce etkileyici ve başkalarına örnek olabilecek bir kişiliğe sahip olmuştur. Bu nedenle de insanları bir gaye peşinde bir araya toplayabilmiştir.[13] Zekâ, eğitim, tecrübe üstünlüğü, kişilere yön verme ve

[5] Ömür Deliveli; Yönetimde Yeni Yönelimler Bağlamında Lider Yöneticilik, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010, s. 7 - 16.

[6] Bazı araştırmacılar liderlerin ve lider yöneticilerin özelliklerini şu şekilde sıralamışlardır: Karizmatik, misyon ve vizyon sahibi, güçlü, girişimci, yenilikçi, yaratıcı, hırslı, heyecanlı, etkili iletişim becerisine, olumlu bir imaja, genel kültüre, etkili konuşma yeteneğine ve üstün bir kişiliğe sahip, olgun, dürüst, pozitif, inançlı, azimli, çalışkan, başarılı, güvenilir, cesur, dayanıklı, sağlıklı, sabırlı, soğukkanlı, kararlı, tutarlı, alçak gönüllü, hoşgörülü, ciddi, samimi, açık sözlü, güler yüzlü, yaşantılardan ders alan, zamanı iyi kullanan, özel yaşamı düzenli ve düzeyli, planı ve programı olan, başkalarının düşünemediğini gören, güçlü sezgi ve ikna yeteneğine sahip, mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanan, insanlardaki potansiyeli açığa çıkaran, idealist, kendini sürekli yenileyebilen, çok boyutlu ve soyut düşünme yeteneği gelişmiş, güvenirlilik, sosyallik, espri gücü olan, özgün olma, dikkat, bilimsellik, iş birliği ve uyum yeteneği olan. Deliveli; s. 17, 19. Bahtiyar Türker; Liderlik, Ankara, 2004, s.11. Emre Kongar; İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler, Ankara, 1978, s. 91. Emre Kongar; Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, İstanbul, 2005, s. 198.

[7] Deliveli; s. 12-14.

[8] Bülent Daver; Siyaset Bilimine Giriş, Ankara, 1993, s. 134.

[9] Süleyman Arslan; "Atatürk'ün Devlet Adamlığı Vasfı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C XII, S 34-36, s. 931-952, Ankara, 1996, s. 931.

[10] Amman Arslantürk; Sosyoloji - Kavramlar - Kuramlar - Süreçler, İstanbul, 2000, s. 187-189.

[11] Arslan; s. 934.

[12] Arslantürk; s. 188.

[13] Daver; s.134. Arslan; s.931. Arslantürk; s. 187 - 189.

çözüm yolları gösterme konusunda da oldukça iyidir.[14] Risk alabilmiştir ve sorumluluk üstlenmekten çekinmemiştir.[15]

ATATÜRK dikkatli, her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesaplayan,[16] ölçülü ve gerçekçi bir liderdir.[17] *"Vaziyeti muhakeme ederken ve tedbir düşünürken, acı da olsa hakikati görmekten bir an geri kalmamak lazımdır. Kendimizi ve birbirimizi aldatmak için lüzum ve mecburiyet yoktur."*[18] diyen ATATÜRK, maceradan hoşlanmamış,[19] boş hayaller peşinde koşmamıştır. Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmayarak son derece tedbirli hareket etmiştir.[20] İnce bir sezgi gücüne de sahip olan ATATÜRK, kendisini olaylara kaptırıp olayların ardından sürüklenmek yerine, onları kendisi yönlendirmiş ve geleceğe yönelik olarak doğru çıkarımlarda bulunabilmiştir.[21] Nitekim sezgi gücü ve ileriyi görebilme yeteneği sayesinde, yapılan Millî Mücadele'nin, bir ulusal egemenlik mücadelesine ve yepyeni bir devlete doğru yol alacağını önceden görebilmiş, Millî Mücadele sırasında buna yönelik adımlar atmıştır.[22]

Kaderci bir kişiliğe sahip olmayıp[23] aksine kendi kaderini belirlemeye istekli olmuştur. Nutuk adlı eserinde belirttiği gibi, herkesin ümitsizlik içerisinde, kurtuluş çareleri düşündüğü bir anda gerçek kararın ne olacağını söylemiş; sadece işgalcilere karşı değil, geleneksel kurumlara da isyan

[14] Arslan; s. 934.
[15] Arslantürk; s. 188.
[16] Hüsrev Gerede'nin Anıları; Haz.: Sami Önal, 3. Baskı, İstanbul, 2002, s. 249.
[17] Sabiha Gökçen; Atatürk'le Bir Ömür, 3. Basım, İstanbul, 2000, s. 161 - 177. Kemal Arıburnu; Atatürk ve Çevresindekiler, Ankara, 1984. Abdurrahman Çaycı; Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Ankara, 2002, s. 471.
[18] Cemal Kutay; Atatürk'ün Son Günleri, İstanbul, 1981, s. 66.
[19] Arıburnu; s. 78, 159 - 160.
[20] İngiliz Tarihçisi Dr. Andrew Mango onun bu özelliği ile ilgili olarak şunları söyler: "... *Mustafa Kemal son derece ihtiyatlıydı. İhtiyatlı olmasının bir nedeni de karşısında Enver Paşa'nın ihtiyatsız, maceraperest askerî davranışlarını görmesiydi. Meşhur Sarıkamış Harekâtı haritalar üzerine çizilen ama tetkik imkânı olmayan muazzam planlar. İşte bunları görüyor. Mustafa Kemal son derece gerçekçi. Şu harekât yapılabilir mi yapılamaz mı bunları düşünerek kararlarını veriyor. Cephede geçirdiği ayları sayacak olursak öyle çok uzun değil. Ama muvaffak oluyor. Çanakkale'de çok muvaffak oluyor. Orada nihayet bir kesimden sorumludur ve muvaffak oluyor.*" Özer Ozankaya; Dünya Düşünürleri Gözüyle Atatürk ve Cumhuriyeti, İstanbul, 2000, s. 133. Arıburnu; s. 74.
[21] Bekir Tünay; "Atatürk'ün Üstün Kişiliği", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C I, S 2, s. 847-862, 1985. Fahir H. Armaoğlu; Atatürk Diplomasisi, Sümerbank Özel Sayı, s. 146. Arı İnan; Tarihe Tanıklık Edenler, İstanbul, 1997, s. 252. Berthe G. Gaulis; Çankaya Akşamları, Çev.: A. Gökçe Bozkurt, İstanbul, 2006, s.54. Hikmet Bayur; Atatürk Hayatı ve Eseri I, Ankara, 1990, s. 341. Sadi Irmak; Atatürk Bir Çağın Açılışı, İstanbul, 1984, s. 16. Gürbüz D. Tüfekçi; Atatürk'ün Düşünce Yapısı, Ankara, bty., s. 47vd.
[22] Gazi Mustafa Kemal; Nutuk-Söylev, 4. Baskı, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., C I, II, Ankara, 1999, s. 22.
[23] Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuya yaklaşımı şu şekildedir: "*Ben, yalnız bir noktaya işaret etmekle iktifa edeceğim. O nokta, zuhurata tabi olmak tevekkülüdür. Biz elbette, böyle bir vaz'ı mütevekkilâne alamazdık. Bilâkis zuhuratın ne olabileceğini, zuhurundan evvel keşif ve teyakkun ederek mukabil tedabirini düşünmek ve ânında, tereddütsüz tatbik etmek taraftarı idik. İşte bu maksatla idi ki daha evvelinden efkârı istimzaca başlamıştık.*" Mustafa Kemal; C I, s.520.

ederek[24] bir lider özelliği göstermiştir. Çünkü gerçek bir lider herkesin çaresizlik içinde olduğu bir anda "*en akılcı ve gerçek çareyi*" bulan ve "*süratle hareket edebilen*" bir kişidir.[25] Ayrıca ATATÜRK akılcıdır[26] ve aklın rehberinin de bilgi ile bilim olduğunu kabul etmiştir.[27]

Fikir alışverişi ve iş birliğinin önemini vurgulan ATATÜRK,[28] işlerini yürütürken diyaloğa hep açık olmuştur.[29] Aynı zamanda olayları kendi lehine çevirmede de oldukça ustadır.[30]

Verdiği sözlerde ve yaptıklarında tutarlı olmuştur. "*Ainesi işidir kişinin, lafına bakılmaz.*" sözündeki gibi söylediklerini, yaptıklarıyla gerçekleştirmiş ve güvenilir bir insan olmuştur. Onun, Hatay'ı ana vatana katmak için yürüttüğü mücadele ulusuna verdiği sözü yerine getirme azmi açısından önemlidir.[31] Kararsızlığa tahammülü olmayıp[32] son derece kararlı bir kişiliğe

[24] Mustafa Kemal; C I, s. 14-20. Mustafa Kemal Paşa'nın ihtilalci ve başkaldırıcı kişiliğini, Nutuk'taki şu satırlarda da görmek mümkündür: "*Cumhuriyet'in elbette taraftarları ve aleyhtarları vardı; taraftarlar, ne için ve ne gibi kanaatlere ve mülahazalara binaen cumhuriyet ilan ettiğini, aleyhtarlara izah ve kanaatlerinde ve icraatlarında isabet olduğunu ispat etmek isteseler de onların, kati temerrütlerini izale edebileceği kabul olunur mu? Bittabi taraftarlar muktedir iseler mefkûrelerini herhangi bir suretle; ihtilalle, inkılapla ve eşkal-i mutebereden geçirerek tatbik ederler; bu mefkure inkılapçılarının vazifesidir. Buna karşı itirazlar, yaygaralar ve irticakârane teşebbüslerde, aleyhtarların yapmaktan geri durmayacakları hareketlerdir.*" Mustafa Kemal; C II, s. 1100
[25] Tünay; s.561.
[26] Atatürk'ün bu konudaki sözleri şu şekildedir: "*...Ben manevi miras olarak hiçbir ayet, dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır... Zaman süratle ilerliyor. Milletlerin toplumların kişilerin, mutluluk ve mutsuzluk anlayışı bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkâr etmek olur...*" Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999, s.400-401.
[27] Atatürk'ün bu konudaki sözleri şu şekildedir: "*Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.*" Afet İnan; Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 5. Baskı, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007, s. 387.
[28] Atatürk'ün bu konudaki sözleri şu şekildedir: "*Dünyada hükûmet için meşru olan tek bir prensip vardır ki o da istişareden ibarettir. Hükûmet için ilk ve temel şart yalnız ve yalnız istişare etmektir.*" Atatürkçülük; Birinci Kitap, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Ankara, 1982, s. 68.
[29] Hasan Rıza Soyak şunları söyler: "*Atatürk her görevlinin üzerine aldığı işleri, aklını, zekâsını ve kanuni yetkilerini son haddine kadar kullanarak zamanında çözmeye çalışmasını ve sorumluluk almaktan çekinmemesini isterdi. İlgililerin ve görevlilerin görüşlerini dinlemeden, hatta kendileriyle müzakere etmeden bir konu hakkındaki görüşünü bildirmezdi. Ben maiyetindeki bütün çalışma hayatım esnasında konuşmadan ve fikir alışverişinde bulunmadan bir emir aldığımı hatırlamıyorum. Aynı zamanda, birçok konuşmalarımızda kendisine aklıma gelen herhangi bir görüşü arz etmekten çekinmek hissine kapıldığımı da hatırlamıyorum.*" Yakınlarından Hatıralar; İstanbul, 1955, s. 9. Ertan; s. 10.
[30] Tünay; s. 852. örneğin, Millî Mücadele yıllarında İstanbul Hükûmetinin Sivas Kongresi'ni dağıtmak için giriştiği faaliyeti önlediği gibi bu olaydan istifade ederek kongreyi başarılı kılmış ve İstanbul Hükûmetinin düşmesini sağlamıştır. Bu olay sırasındaki girişimleri, onun doğru zamanda müdahale ve hızlı düşünebilme yönlerini sergilediği gibi olayların detayına inip, onları başka olaylarla ilişkilendirip, olaylar arasında neden - sonuç bağı kurabilme ve bu suretle olaylarla ilgili iyi analizler yapabilme özelliğini de ortaya çıkarmıştır. Mustafa Kemal; C I, s. 168-170.
[31] Atatürk'ün bu konudaki düşünceleri şu şekildedir: "*Kendilerine faydalı olduğunuz, onlara müspet yolda hizmet ettiğiniz müddetçe, milletin sevgisini kazanabilirsiniz. Vaatlerinizi yerine*

sahiptir. Önüne çıkan ve çıkabilecek engellere karşın belirlediği hedeflerden vazgeçmemiştir. İstanbul'da iken Samsun'a çıkmadan önce ülkenin kurtuluşu ile ilgili aldığı, *"Hâkimiyetimilliyeye müstenit, bilâkaydüşart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek!"*[33] kararını, Samsun'a çıkar çıkmaz tatbik etmeye başlamış[34] ve İstanbul'da iken tespit ettiği bu hedeften, tüm tehlike ve uyarılara karşın asla vazgeçmemiştir.[35] Yine, Sivas Kongresi'ni toplamak üzere yola çıktığında kendisinin Sivas'a gitmesini önlemek maksadıyla yapıldığı söylenen engelleme girişimi karşısındaki tutumu[36] ile de kararlı bir yapıya sahip olduğunu göstermiş; ayrıca bu olaydaki tutumu ile risk alabilme, gözü peklik ve cesur olma gibi kişilik özellikleri olduğunu da göstermiştir. Ciddi[37] ve disiplinli bir lider olan ATATÜRK, *"Disiplinsiz insan hayatta muvaffak olamaz... Olsa bile bu muvaffakiyeti devamlı olmaz"* demiştir.[38]

ATATÜRK ilgi duyduğu veya çözümlemek istediği sorunlar üzerinde yoğunlaşabilme ve yorulmadan uzun süre çalışabilme yeteneğine de sahipti[39] ve özellikle güç koşullar altında büyük öneme sahip olan sağlam ve büyük bir irade gücü vardı. Gerektiğinde tüm alışkanlıklarını bir kenara

---

getirmez, milletin refahına hizmet etmezseniz, bugün bizi alkışlayan bu topluluk yarın bizi yuhalar." Sadi Borak; Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk, İstanbul, 1996, s. 82. *"Şimdiye kadar olduğu gibi huzurunuzda yapılacak açıklamalarım açık ve kesin olacaktır çünkü onlar yarın size hesabının verilmesi muhakkak olan yapılacak olumlu işlerin ifadesidir."* Necati Çetinkaya; Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, İstanbul, 1985, s. 266.

[32] Hüsrev Gerede konuyla ilgili olarak şunları söyler: *"...Bir görüş kesinlik kazanınca artık kararsızlık ve olasılığa yer bırakmaz, onun uygulanması için kırılmaz bir kararlılık, inatçı bir izleyicilik gösterirdi."* Gerede'nin Anıları..., s. 258

[33] Mustafa Kemal;C I, s. 18.

[34] Gös.yer.

[35] Gös.yer.

[36] Bu konu Nutuk'ta şöyle yer almıştır: *"Vaziyeti izah ettiler : "Dersim Kürtleri, Boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez. Bir zabit, merkeze kuvvet gönderilmesini yazmış. O kuvvet gelince, tertibat alacak, hücum edecek, bu eşkıyayı tardedecek ve yolu açacak imiş... Pek iyi ama bu eşkıyanın kuvveti nedir, neresini nasıl tutmuş, ne kadar kuvvet ve ne vakit gelecek? Bu muammalar halledilinceye kadar geri, Erzincan'a dönmek ve kim bilir ne kadar günler beklemek lazım! Bizim ise işimiz pek acele idi. Ben, Erzurum ile Sivas arasındaki mesafeyi mutat zamanda katedip muayyen günde Sivas'ta bulunamazsam şurada veya burada, şu veya bu sebeple tevahhuş ve tevakkuf ettiğim Sivas'ta şayi olursa panik başlayabilir, işler altüst olabilirdi. O hâlde karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz de yok idi. Yalnız ufak bir tertip almayı muvafık buldum? Hafif mitralyözlerle mücehhez bulunan, fedakâr arkadaşlarımızdan birkaçını -elyevm bir alay kumandanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey namiyle maruf olmuştur, bunların başında idi- bir otomobil ile kendi otomobilimize takaddüm ettirdik. Sağdan soldan gelecek, uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet verilmeyerek otomobiller seri hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlarla meşgul olunmayacak... Tam şose üzerinde ve yakınında, şoseyi kapayan eşkıyaya temas edilirse hep otomobillerden atlayacağız ve bunlara hücum ederek yolu açacağız ve kalanlar tekrar kabil-i istimal otomobillere binerek serian ileri uzaklaşarak yola devam edecekler... İşte verilen emir de bu idi..."* Mustafa Kemal; C I, s. 112-114.

[37] Irmak; s. 16.

[38] Gökçen; s. 230. Gerede'nin Anıları...; s. 254.

[39] Geredenin Anıları...; s. 235. Bayur; s. 343. Irmak; s. 16. Cemal Granda; Atatürk'ün Uşağı, Ankara, 2007, s. 69-70. Gürer; s. 345.

bırakabilirdi.[40] ATATÜRK Sakarya Muharebesi sırasında üç kaburga kemiği kırık olarak hemen hiç uyumadan muharebeyi yönetmiş,[41] 24 Mayıs 1938'de de hastalığının iyice ilerlediği bir zamanda Adana'da dört saat süren geçit törenini ayakta dimdik seyretmiştir.[42]

"Bir ordunun kıymeti, subaylarının ve kumanda heyetinin kıymeti ile ölçülür."[43] diyen ATATÜRK, kurumlardan ziyade insanın değer ve önemini kavramış, işlerin başarıya ulaşmasında kişilerin rolünü iyi takdir etmiştir. Çalışmak istediği kişilerle ilgili olarak kesin bir kanaate varmadan önce onları tanımaya çalışmış,[44] kimseye ayrıcalık göstermemiştir. Yapılacak işlerde kişilerin o işe uygun olmasına dikkat etmiştir.[45] Mudanya Mütarekesi ile Lozan Barış görüşmelerinde TBMM'yi temsilen İsmet İnönü'yü baş müzakereci olarak seçmesi onun bu özelliğiyle yakından ilgilidir.

Son derece sabırlı olup[46] zamanı gelmiş bir fırsatı kaçırmadığı gibi zamansız olan hiçbir şeyi de zorlamamıştır.[47] Nutuk'ta belirttiği gibi her olayı zamanı geldikçe safha safha uygulayıp[48] birçok şeyi *"vicdanında millî sır"* olarak saklamıştır.[49] Koşullar olgunlaşmadıkça düşüncelerini açıklamamıştır.[50] Ancak harekete geçme zamanı geldiğinde de bir an dahi beklememiştir. Yetki kullanmaktan çekinmeyip hızlı, kesin ve isabetli kararlar vermiştir. *"Bir işi zamansız yapmak o işi akamete uğratmak olur."*[51] diyen ATATÜRK, Serbest Fırkanın kurulması sırasında Fethi Okyar'la yaptıkları görüşmeler sırasında onun bir konudaki ısrarını *"İleride yapacağım şeyi bana şimdiden söyletmeyiniz."*[52] diyerek kendisini uyarmıştır.

---

[40] Granda; s. 69.

[41] Bayur; s. 343.

[42] Gerede'nin Anıları...; s. 236.

[43] Cahit İmer; Atatürk'ten Seçme Sözler, 3. Baskı, İstanbul, 1989, s. 134.

[44] Kâzım Özalp - Teoman Özalp; Atatürk'ten Anılar, Ankara, 1992, s. 72-73. Bu konuda Fahrettin Altay'ın anılarında şöyle bir anı yer alır: *"İran Şahı Atatürk'e dönerek, –Ordunuzun kıymet ve kudretini her suretle takdir ediyorum. Böyle bir orduya sahip olduğunuz için sizi tebrik ederim, dedi. Şah'ın bu takdirlerine Atatürk'ün cevabı şu oldu, –Benim en büyük şansım, değerli kumandanlara sahip olmaktır."* Fahrettin Altay; 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul, 1970, s. 463.

[45] Turgut Gürer; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, 3. Baskı, İstanbul, 2007, s. 59. Gaulis; s. 34. M. Rauf İnan; Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları, Ankara, 1983, s. 13. Niyazi Ahmet Banoğlu; Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, Üçüncü Kitap, İstanbul, 1955, s. 85.

[46] Gaulis; s. 35, 53.

[47] Adnan Nur Baykal; Yöneticiler İçin Yeni Bir Bakış Açısı Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları, 13. Baskı, İstanbul, 1999, s. 241.

[48] Mustafa Kemal;C I., s. 20.

[49] age.; s. 22.

[50] Falih Rıfkı Atay; Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne İdi?, İstanbul, 1990, s. 11.

[51] Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C I, 3. Baskı, Ankara, 1988, s. 235.

[52] Fethi Okyar; Üç Devirde Bir Adam, byy., bty., Tercüman Tarih Yay., s. 457.

Bütün yaşamı boyunca "*hukuk ve kanuniliğe karşı titiz bir saygı*"[53] gösteren ATATÜRK yasal olmayan, gizli işlerden hoşlanmamış, açıklıktan hoşlanmıştır.[54] Her şeyin yasalardan yana yürütülmesini istemiş ve özellikle suikastlardan nefret etmiştir. "*...Marifet namussuzu öldürmek değil, namussuzluğu itibardan düşürmektir.*" demiştir.[55]

Tüm bu bilgilerin ışığı altında ATATÜRK'ün sahip olduğu başlıca kişilik ve liderlik özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: İş birliğine önem veren, sabırlı ve zamanlama konusunda dikkatli, vizyonu olan, olayları kendi lehine çevirme konusunda başarılı, zihinsel enerjiye sahip, gerçekçi, becerikli, kararlı, yaratıcı, girişken, ileri görüşlü, idealist, bilgili, ciddi, disiplinli, tutarlı, kendini sürekli yenileyebilen, cesur, çok boyutlu ve soyut düşünme yeteneği gelişmiş, güçlü ve ikna yeteneğine sahip.[56]

ATATÜRK'te Dış Politika

Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyada ortaya çıkan tablo, bir barış dönemi başlatacak nitelikte değildi. Aksine devletler arasında yeni bir savaşı yaratacak özelliklere sahipti. İki Savaş Arası Dönem olarak anılan bu yıllarda, 1925-1929 yılları arasında görülen nispi yumuşama döneminin dışında, özellikle de 1929 dünya ekonomik bunalımının ardından uluslararası gerginlikler artmıştır. Dünya hızla yeni bir kutuplaşmaya sahne olmuş, bir yanda antirevizyonist olarak adlandırılan ve "*1919 düzenini*" korumak isteyen devletler, diğer yanda ise revizyonist olarak nitelendirilen ve bu yapıyı değiştirmek isteyen devletler arasında ciddi bir kutuplaşma yaşanmaya başlanmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda da 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlamıştır.[57]

1923 ile 1938 yılları arasında dünyada bunlar yaşanırken 1923'te kurulmuş olan Türkiye'nin içinde bulunduğu iç ve dış koşullar son derece ağırdı. Türkiye; işgale uğramış, ekonomisi bitmiş, modern dünyaya uygun milletleşme ve millî bir kimlik oluşturma sürecinde geç kalmış, kronikleşmiş birçok sorununu çözebilmek için içeride kökten bir değişimi yapması zorunlu hâle gelmiş, Lozan'da istediği gibi çözümleyemediği ya da çözümünü sonraya ertelediği ve çözümünün uluslararası boyutta yapılabileceği birtakım sorunlarla mücadele eden, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan etkilenmiş, içerideki yeni yapılanmanın toplumun bazı kesimlerinde oluşturduğu tepkileri

[53] A. Rustow Dankwart; "Devlet Kurucusu Atatürk", Prof. Dr. Yavuz Abadan'a Armağan, AÜ SBF Yay., Ankara, 1969, s. 605.
[54] Hilmi Yücebaş; Atatürk'ün Nükteleri - Fıkraları - Hatıraları, 2. Baskı, İstanbul, 1973, s. 74.
[55] Bozdağ; Bilinmeyen Atatürk..., s. 18-19.
[56] Bu konuda bk.: Hakan Uzun; "Çeşitli Yönleriyle Atatürk", *GEFAD, (Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi)*, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, C 29, ss.1226-1249, 2009. Hakan Uzun; "Nutuk'a Göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Kişilik Özellikleri ve Liderlik Vasıfları", *Atatürk Yolu*, Yıl 16, C 8, S 31-32, ss. 385-401, Ankara, 2005, s. 390-398.
[57] Mehmet Gönlübol - Ömer Kürkçüoğlu; "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 4.

engellemeye çalışan, bağımsızlık mücadelesini kazanmasına karşın uzun bir süre Batılı devletlerin düşmanca tutumundan tam olarak kurtulamamış ve 1930'dan sonra İtalya tehdidiyle karşı karşıya bulunan bir ülke durumundaydı.

Ayrıca Türkiye o yıllarda Türk dış politikasının bazı önemli dezavantajlarıyla da karşı karşıya kalmıştır. Günümüz için de geçerli olan bu dezavantajlardan biri, çok sayıda devletle komşu olması ve bunlarla tarihin hemen her döneminde savaşa varacak kadar birçok anlaşmazlık yaşamasıdır.[58] Dezavantajlardan bir diğeri de Türkiye'nin "iki cepheli" ve dolayısıyla "iki statükolu" bir devlet olmasıdır. Bir başka deyişle doğusunda ve batısında birbirinden her yönden farklı özelliklerde kurulmuş devletler bulunmasıdır. Gerek komşularının sayı ve bileşimi ve gerekse iki cepheli devlet olması, Türkiye'yi önemli güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya bırakmaktadır.[59]

ATATÜRK döneminde ise bu durum daha da ilginç bir hâl almıştır. Türkiye; Irak'ta bulunan İngiltere, Suriye'de bulunan Fransa, On İki Ada'da bulunan İtalya, ülkeyi işgal eden ve bağımsız olduğundan itibaren sürekli Türk toprakları aleyhinde genişleyen Yunanistan ve SSCB ile sınır olmuştur. Hem emperyalist güçlerle hem de bunların hâkim oldukları coğrafyada bulunan devletlerle sınır komşusu olması Türkiye'nin dış politika koşullarını bir hayli zorlamıştır.

Tüm bu zor koşullar altında izlenen ATATÜRK döneminin Türk dış politika hedefleri ve ilkeleri ise Millî Mücadele sırasında belirlenmiştir. Sonraki barış döneminde bu hedef ve ilkelerde her ne kadar farklılıklar oluşmuşsa da bunlar koşullar gereği ortaya çıkmış olup tamamen taktiksel anlam taşır, strateji ise değişmemiştir.[60]

ATATÜRK dönemi izlenen Türk dış politikasını dönemsel koşullara bağlı olarak üç ana bölümde incelemek mümkündür. Birinci dönem 1919-1923 yılları arasıdır. Ülkenin işgalden kurtarılması için bir Kurtuluş Mücadelesi'nin verildiği ve yeni bir devletin temellerinin atıldığı bu dönemde Türk dış politikası, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde beliren, 28 Ocak 1920'de de Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından benimsenen Misakımillî'ye göre biçimlenmiştir. Misakımillî'nin temel niteliğini teşkil eden tam ve kesin bağımsızlık ile toprak bütünlüğü, 1920'li yıllarda Türk dış politikasını belirleyen temel ilkeler olmuştur.[61] Bu dönemin dış politikasının yürütülmesi

[58] Oral Sander; Türkiye'nin Dış Politikası, 2. Baskı, Ankara, 2000, s. 133-134.
[59] Sander; s. 139.
[60] Mehmet Gönlübol; "Atatürk'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", Atatürk Yolu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1995, s. 237.
[61] Ertan; s. 9. Şükrü S. Gürel; "Türk Dış Politikası (1919-1945)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C 2, İletişim Yay., İstanbul, bty., s. 520. Aptülahat Akşin; Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991, s. 25 - 26. Fahir Armaoğlu; "Tarihî Perspektif İçinde Misakımillî'nin Değerlendirilmesi", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 68.

sırasında bir yandan İngiltere, Fransa ve İtalya gibi işgalci devletler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanılmış diğer yandan da o yıllarda adı geçen devletlerle sorunları olan Sovyetler Birliği ile yakın bir diplomatik ilişki yürütülmüş,[62] Sovyetler Birliği ile Batılılar arasındaki çıkar çatışması Türkiye lehine kullanılmıştır. Bununla birlikte bu dönem dış politikasının başarılı olmasının temelinde askerî alanda kazanılan başarılar birinci derecede rol oynamıştır. Kazanılan her askerî başarı beraberinde diplomatik başarıyı da getirmiştir.[63] Bu dönemin askerî ve siyasi alandaki en büyük başarısı ise ülkenin işgalden kurtarılması ve Lozan Barışı'nın imzalanması olmuştur.[64]

İkinci dönem 1923-1932 yılları arasıdır. Yeni Türk Devleti'ne modern anlamda bir ulus devlet olarak hukuki statü kazandıran Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemi kapsayan bu yıllarda, özellikle Lozan'dan artakalan sorunların çözümü ile uğraşılmıştır. Lozan'da belirlenen koşullara göre; yabancı devletlere verilen imtiyazların tasfiyesi, kapitülasyonların kaldırılması, Musul sorununun çözümü, Yunanistan ile ahali mübadelesi sorununun ortaya çıkması ve çözümü Türk dış politikasının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bunlara, sonradan ortaya çıkan Patrikliğin durumu, yabancı şirketlerin millîleştirilmesi ve yabancı okullarda yapılacak Türkçe öğrenim gibi yeni sorunlar eklenmesi ise Türkiye ile Batılı devletler arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde hemen her alanda önemli değişimler yaşanması ve yeni bir devletin ve rejimin kurulmaya başlanmış olması nedeniyle rejim sorunu ve ülke bütünlüğünün sağlanması Türkiye için daha öncelikli olmuştur. Bu durum ise dış politika konusunda Türkiye'nin tercihlerini belirlemiş ve bu sürecin başarıyla tamamlanabilmesi içeride ve dışarıda barışın sağlanmasına bağlı tutulmuştur.[65] Bu dönem Türk dış politikasını etkileyen bir başka etmen de Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamalarına karşın Batılı devletlerin Osmanlı Devleti döneminden gelen bir alışkanlıkla, hâlen Türkiye'nin iç işlerine karışmak istemeleridir. Türkiye'nin eşitliği ve egemenliği konusunda hâlen bir kabullenememenin olduğunu gösteren Batılı devletlerin bu tutumu, Türkiye açısından bu devletlere karşı bir güvensizlik yaratmış ve bir süre daha güvene dayalı ilişkiler kurulmasını engellemiştir.[66] Türk dış politikasını yönetenler, bu dönemde, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü bakımından en çok Batı'dan çekinmiş oldukları için yönetim felsefesi ve biçimi bakımlarından

[62] Gürel; s. 520. Faruk Sönmezoğlu; İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2011, s. 102.
[63] Akarslan; s. 12 - 13.
[64] Gönlübol – Kürkçüoğlu; s. 5.
[65] Muzaffer Özsoy; "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 116. Ertan; s. 9. Gürel; s. 522. Yılmaz; s. 583. Ülman; s.245. Atatürk bu konudaki düşüncelerini, 1 Kasım 1928'de TBMM'de yaptığı bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir: "... *Esaslı ıslahat ve inkişafat içinde bulunan bir memleketin hem kendisinde, hem muhitlerinde sulh ve huzuru cidden arzu etmesinden daha kolay izah olunabilecek bir keyfiyet olamaz...*" Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; C I - III, C II, 5. Baskı, 1997, s. 374.
[66] Gürel; s. 522.

çok uzakta oldukları hâlde, Sovyetlerle Millî Mücadele sırasında başlayan diplomatik yakınlığı korumuş, hatta artırmışlardır.[67]

Üçüncü dönem ise 1932-1938 yılları arasıdır. Bu yıllar, Türkiye'nin Batılılarla Lozan'dan artakalan sorunlarını çözdüğü ve bu nedenle de Batılı devletlere karşı duyduğu güvensizliğin azalmaya başladığı yıllardır. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmasıyla başlayan bu yeni dönem, Türkiye'nin Batı ile ilişkileri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu dönemin dikkat çeken özelliklerinden biri, Sovyet Rusya'ya dayalı dış politika anlayışının artık terk edilmeye başlanması ve Batılı devletlere yaklaşılmış olmasıdır. Türkiye'nin Batılı devletlere yaklaşmasında, yeni Türk Devleti'nin kuruluş felsefesinin Batılı anlamda liberal bir devlet biçimini benimsemiş olması etkili olmuş ve Türkiye'yi böyle bir yönetim anlayışına sahip devletler arasında yer almaya itmiştir. Diğer yandan 1934 yılından sonra, Türkiye'nin özellikle İtalya'dan duyduğu tedirginlik artmıştır. Türkiye'yi o zamana kadar birlikte yürüdüğü Sovyetler Birliği'nin dostluğuyla yetinmeyerek İngiltere ve Fransa'ya yaklaşmaya iten ise bu tedirginlik olmuştur.[68] 1929 dünya ekonomik bunalımı nedeniyle ekonomisi olumsuz etkilenen Türkiye'nin Batılı devletlerden yardım ve kredi istemeye yönelmiş olması da Türkiye'yi Batı'ya yaklaştıran diğer önemli etkenlerden biri olarak kabul edilebilir. Ancak belki de bunlar içinde en önemli etken, o yılların dünyasının siyasi konjonktürünün Türk dış politikasına etkisidir. 1933 yılı sonrasında dünyada devletler arasında yaşanan kutuplaşma ve ikinci büyük bir savaşa doğru hızlı bir sürece girilmesi söz konusu olmuştur. Türkiye'nin stratejik öneminin artırmasına neden olan bu gelişmelerin, Türkiye'nin dış politikası üzerinde de etkisi olmuş ve Türkiye'yi Batılı bazı devletlere yaklaştırmıştır. Türkiye bu yıllarda Lozan Barışı nedeniyle Misakımillî'yi çok büyük oranda gerçekleştirmiş olduğu için Lozan Barış Antlaşması'na dayalı mevcut durumu korumak istemiş ve antirevizyonist bir politika izlemiştir. Almanya ve İtalya tehdidi karşısında da ülke güvenliğinin sağlanması amacıyla birtakım ittifaklara yönelmiştir. Bunu yaparken saldırgan bir politika izlememiş, bu devletlerle olan diplomatik ilişkilerini kesmeden ve gerektiğinde bir denge politikası çerçevesinde ilişkilerini yürütmüştür. Bu dış politika anlayışı ise Türkiye'yi, İngiltere ve Fransa'yla yakınlaşmıştır. Bu arada belirtilmesi gereken önemli bir husus da Türkiye'nin Batıya yakınlaşmasına karşın, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin bu dönem attığı dış politika adımlarında önemini bir süre daha korumuş olmasıdır. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin Batılı devletlere içinde bulunduğu birtakım zorunluluklar nedeniyle yaklaştığı şeklinde yorumlanabilirse de bu gelişmeler Türkiye'nin Batılı devletlere karşı duyduğu güvensizliğin azaltmaya başladığı şeklinde de yorumlanabilir. Sonuçta bu yıllarda Türkiye, dış politikasını her türlü kamplaşmadan uzak kalıp etkin, uluslararası hukuka ve iş birliğine saygı gösteren, maceralara sürüklenmeyecek bir biçimde saptamıştır. Bunun

[67] Ülman; s. 244.
[68] agm.; s. 244 - 245.

dışında Lozan'da istediği gibi çözümleyemediği Boğazların statüsü ve Hatay sorunu gibi Türkiye'nin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü ilgilendiren bazı konuları da bu dönemde kendi lehine çözmüştür.[69] İki savaş arası dönemde, ulusal çıkarlarını göz ardı etmeden uluslararası barış ve adaletin sağlanmasına yönelik politikasını titizlikle yürütmeye çalışırken dünyada yaşanan bunalımlar ve peşi sıra gelen kutuplaşmalar sırasında, izlediği çok yönlü politikayla her iki bloktaki devletlerin değer verdiği ve ittifakını sağlamaya çalıştığı bir ülke olmuştur.[70]

ATATÜRK'ün 1919-1938 yılları arasına damgasını vuran dış politikadaki hedeflerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür: Her şeyden önce Türk ulusunun gücüne dayanmak, bir ulus devlet kurmak ve ulusal sınırlar içinde kalmak, gerçekleşmesi mümkün olmayan emeller peşinde koşmamak, tam bağımsızlık ve uluslararası ilişkilerde eşitliğe dayanan karşılıklı ilişkiler, dostluklar ve ittifaklar kurmak, ulusal dış politikayı yürütürken her zaman iç politikaya da özen göstermek, diğer devletlerin iç politikalarından ve yönetimlerinden etkilenmemek, dış politikada ve diplomaside hukuk, barış, akıl ve bilim mantığını temel yol gösterici olarak kullanmak.[71]

ATATÜRK döneminde belirlenen tüm bu hedeflere ulaşmak için izlenen dış politika anlayışını aktif, planlı, ileriyi görebilen, maceracılıktan uzak, hukuka uygun, barışçı, adil, emperyalist nitelik taşımayan, iş birliğine açık, tam bağımsızlığa inanan, akılcı, gerçekçi, tutarlı, stratejik öneminin farkında olmasından kaynaklı dengeci ve çok yönlü olarak nitelendirmek mümkündür. İzlenen bu dış politikanın ayırıcı özellikleri de ATATÜRK'ün dış politikaya yönelik politikaların belirlenmesinde temel bir ölçü olarak kullandığı ve esnetmeden uyguladığı, ayrıca onun kişilik ve liderlik özellikleriyle de örtüşen bazı temel ilkelerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ilkeleri: Gerçekçilik, kararlılık, hukuka bağlılık, barışçılık, akılcılık, bağımsızlık, diyaloğa açık olmak, Batıcılık, güvenlik politikası ve ittifaklar sistemi şeklinde sıralanabilir.

Gerçekçilik

Dogmatik olmayıp sabit düşüncelere göre hareket etmeyen[72] ATATÜRK'ün gerçekçilik ilkesini en iyi yansıtan sözlerinden biri şu şekildedir: "*...Büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden bütün dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu memleketin ve bu milletin üzerine çektik... Biz böyle, yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar*

[69] Ertan; s. 9. Özsoy; s. 117. Gürel; s. 527 - 528. Gönlübol; s. 237 vd. Ülman; s. 251. Sönmezoğlu; s. 254.
[70] Gönlübol - Kürkçüoğlu; s. 5.
[71] Ertan; s. 9.
[72] Sadi Irmak; "Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1089.

üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskılarını artırmaktan ise tabii duruma, meşru duruma dönelim; haddimizi bilelim..."[73]

Dış politikada maceracılıktan uzak, uygulanabilir politikalar üreten ATATÜRK'ün[74] gerçekçiliğini en iyi yansıtan belgelerden biri ise Birinci Dünya Savaşı'nda ortadan kalkan Osmanlı Devleti yerine kurulacak olan yeni Türk Devleti'nin sınırlarını tespit eden Misakımillî'dir. Oldukça mütevazı bir metin olan Misakımillî aslında o günün iç ve dış koşullarına son derece uygun şekilde hazırlanmıştır. Bu belge, ülkenin içinde bulunduğu koşullar ile ülkenin çıkarları arasında akılcı ve gerçekçi bir dengenin kurulduğunu göstermektedir.[75]

Dünya gerçeklerinin farkında,[76] kendi devletinin koşullarını iyi bildiği gibi karşısındakilerin de sahip olduğu olanakları doğru bir şekilde tespit edebilen ATATÜRK'ün[77] dış politikadaki amacı fethetmek olmamıştır. Hitler ile Mussoli'nin aksine "*nerede durulması gerektiğini çok iyi*" bilmiştir.[78] Nitekim hem dış politikadaki gerçekçi anlayışının hem de millî bir siyasetten yana olmasının bir sonucu olarak Panturanist ve Panislamist görüşlere de karşı çıkmıştır.[79] Her iki düşünceye yönelik idealleri Türk milleti açısından zararlı görerek bu ideolojik hedefleri gerçekleştirmeye yönelik politikaların ulusal çıkarları zedeleyeceğine inanmıştır.[80] Diğer yandan, Misakımillî sınırları dışında kalan Türklerin kimliklerini koruyacak haklara sahip olmaları için de çaba harcanması gerektiğini savunmuş[81] ve onlarla yürütülecek ilişkiyi bir kültür meselesi olarak görmüştür.[82] Ayrıca ulusal çıkarların gerektirdiği durumlarda coğrafya, tarih ve ortak kültür bağlarıyla bağlı olunan uluslarla yakın iş birliğine gidilmesine de karşı olmamıştır. Onun döneminde Pakistan, Afganistan, İran ve Irak'la iyi ilişkiler içinde olunmuş; hatta Afganistan, İran ve Irak'la 8 Temmuz 1937'de Sadabad Paktı yapılmıştır.[83] Böylelikle dış politika anlayışının yaşanılan çağın modern devlet anlayışına, yeni Türk Devleti'nin siyasi yapılanmasına uygun olmasına özen gösterilmiştir. Çünkü yeni Türk Devleti bir ulus devlet olarak kurulmuştur ve dış politikadaki hedefleri de buna uygun olmalıdır.

[73] Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999, s. 365-366.
[74] Ertan; s. 10. Hüner Tuncer; Atatürkçü Dış Politika, İstanbul, 2008, s. 23.
[75] Gönlübol; s. 258 - 259, 275.
[76] Yılmaz; s. 580.
[77] Akarslan; s. 14. Yılmaz; s. 583.
[78] Turhan Feyzioğlu; "Atatürk'ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları", Atatürk Türkiye'sinde Dış politika Sempozyumu, İstanbul, 1984, s. 1. Oran; s. 48.
[79] Mustafa Kemal; C II, s. 586. Sina Akşin; "Atatürk'ün Dış Siyaset Modeli", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Yay. Haz. İsmail Soysal, ss. (275 - 279), Ankara, 1999, s. 277. Tuncer; s. 23. Ergun Özbudun; "Siyasi Lider Olarak Atatürk", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1134.
[80] Akşin; s. 43.
[81] Ekrem Memiş - Nuri Köstüklü; Yeni ve Yakın Çağ'da Türk Dünyası Tarihi, 3. Baskı, Konya, 2002, s. 200. Mehmet Saray; Atatürk ve Türk Dünyası, Ankara, 1995, s. 200.
[82] Memiş - Köstüklü; s. 2.
[83] Akşin; s. 43 - 45.

Türkiye'nin, 1923-1932 döneminde ülke içinde yaşanan devrim süreci, rejim sorunu ve ülke bütünlüğünün sağlanamaması gibi öncelikleri nedeniyle dış politikada atak olamaması ve Musul Sorunu konusunda İngiltere'ye karşı Şeyh Sait İsyanı'ndan dolayı ısrarcı davranamaması da gerçekçi dış politikanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.[84]

Bu arada belirtmek gerekir ki gerçekçilik hiçbir zaman teslimiyetçi bir anlayışa dönüşmemiştir. Ulusal çıkarların gerçekleştirilmesinde ve korunmasında, özelliklede tam bağımsızlık ve ülke bütünlüğünün sağlanmasında, koşullar ne olursa olsun kararlı, ısrarcı ve cesur davranılmıştır.[85] Nitekim Millî Mücadele'nin henüz devam ettiği yıllarda, 8 Temmuz 1920'de Yunanların Bursa'yı işgal ettiği bir sırada ATATÜRK yaptığı bir konuşmada "*...Milletin, devletin istiklalini muhafaza etmek. Bunun içinde namus ve şeref tamamen mündemiç olacaktır. Müstakil olarak milletimizin muayyen hudutlar dâhilindeki tamamiyetini muhafaza etmektir. Bunun için muharebe ediyoruz. Efendiler; memleketimizin ellide biri değil, heyeti umumiyesi tahrip edilse, heyeti umumiyesi ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üzerinde bir tepeye çıkacağız ve oradan müdafaa ile meşgul olacağız...*"[86] diyerek bağımsızlık konusundaki kararlılığını açık bir şekilde vurgulamıştır.

Barışçılık

ATATÜRK saldırgan bir savaş adamı olmamış, gereksiz yere yapılan savaşı bir felaket olarak görmüştür. Savaşı üne ulaşmayı sağlayan bir araç olarak da görmeyen ATATÜRK'e göre savaşlar, milletlerin hayatlarını devam ettirmek için başvurdukları bir yol olmalıydı.[87] O, bu konudaki düşüncelerini şu sözleriyle dile getirmiştir: "*Hiçbir vakit lüzumsuz yere kan dökmek istemedik ve istemeyiz.*"[88] "*Harp, zaruri ve hayati olmalı. Hakiki kanaatim şudur: Milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. 'Öldüreceğiz!' Diyenlere, 'Ölmeyeceğiz!' Diye harbe girebiliriz. Lakin milletin hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.*"[89]

30 Ağustos'taki Başkomutan Meydan Muharebesi'nden sonra savaş alanındaki ölüleri göstererek "*Bu manzara insanlık için bir utanç manzarasıdır. Fakat biz vatanımızı koruyoruz.*" diyerek vatan savunması dışında yapılan savaşı kötülemiştir.[90] "*Biz kimsenin düşmanı değiliz! Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız.*"[91] diyen ATATÜRK, 21 Haziran 1935'te Gladys Baker'e verdiği demeçte de şunları söylemiştir: "*...Dünya vatandaşları, haset açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde terbiye edilmelidir.*"[92] Bunların dışında 25 Ekim 1931'de Balkan Konferansı üyelerine yaptığı bir konuşmada da "*İnsanları mesut edeceğim diye onları boğazlatmak, insanlıktan uzak ve son derece üzülünecek bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegâne vasıta, onları birbirlerine yakınlaştırarak, onları birbirine sevdirerek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır.*"[93] demiştir.

ATATÜRK, 20 Nisan 1931'de milletvekilliği seçimi dolayısıyla ulusa hitaben yayımladığı bildiride "*Yurtta barış, dünyada barış.*" diyerek barışçılığını en açık bir biçimde ortaya koymuştur.[94] Devletin de temel ilkelerinden biri hâline getirdiği bu ilke, Roosevelt'in Cumhuriyet'in 10. yıl dönümü dolayısıyla gönderdiği yazıya verilen yanıtta "*Türk Cumhuriyeti'nin en esaslı umdelerinden biri*" olarak tanımlanmıştır.[95]

ATATÜRK, Millî Mücadele sırasında olduğu gibi her devletle uzlaşma olanaklarını daima açık tutmuştur. Savaşı bir amaç değil, amaca ulaşmada zorunlu bir tercih olarak görmüştür. Barışçı bir düşünceyle saldırgan ve yayılmacı emellere sahip olmamıştır.[96] Bu düşüncesinin sonucu olarak da Türkiye'nin, savaşı yasaklayan 1928 tarihli Briand-Kellog Antlaşması'na ve sonrasında da bu antlaşmayı Doğu Avrupa'da hemen yürürlüğe koyan Moskova Protokolü'ne katılmasını istemiştir.[97] Diğer yandan Türkiye'nin "*Yurtta barış, dünyada barış.*" ilkesini benimsemesinin diğer nedenlerini de ulaşmak istediği amaçlarında görmek gerekir. Bölgesinde barış ve istikrarı korumak, ekonomik kalkınmasını sağlamak ve modernleşme atılımlarını hızlandırmak gibi temel hedefleri olan Türkiye'nin, Batılı bir ülke hâline gelebilmek için barışa belki de herkesten daha fazla ihtiyacı vardı.[98]

Tüm bunlara karşın ATATÜRK'ün barışçılığı, karşı tarafa ödün vermek ya da yatıştırmak gibi bir anlayışı da yansıtmamaktadır. Ayrıca pasif, hareketsiz ve sessiz bir tutum olarak da görülmemelidir. Ulusal çıkarların savunulması konusunda ödün verilmesine karşıdır. Barışa ve sorunların barışçı yollardan çözümlenmesi gerektiğine inanmakla birlikte, sonsuz bir

[84] Tuncer; s. 23.
[85] Yılmaz; s. 583. Feyzioğlu; s. 3.
[86] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; C I, s. 82.
[87] Irmak; s. 18. Ayrıca bk. Hamdi Ülkümen; Hümanist Atatürk, İstanbul, bty., 29. Yurdakul; s. 97.
[88] Ergun Sarı; Atatürk'le Konuşmalar, İstanbul, 1981, s. 103.
[89] Çetinkaya; s. 191.
[90] Ahmet Bekir Palazoğlu; Atatürk Kimdir? Atatürk'ün İnsanlığı, C 2, Ankara, 2005, s. 55 - 57. Yücebaş; s. 65.
[91] Arıburnu; s. 156.

[92] Altan; s. 69.
[93] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri; C II, s. 306.
[94] Akşin; s. 275. İsmail Soysal; "Atatürk'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1076. Hamza Eroğlu; "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1099. Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB); Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1991, s. 608.
[95] Akşin; s. 275. Eroğlu; s. 1099. Metin şu şekildedir: "*Türkiye Cumhuriyeti'nin en esaslı umdelerinden biri olan 'Yurtta sulh, cihanda sulh.' gayesi, insaniyetin ve medeniyetin refah ve terakkisinde en esaslı amil olsa gerektir. Buna elimizden geldiği kadar hizmet etmiş ve etmekte bulunmuş olmak bizim için iftihara medardır.*" ATTB, s. 623.
[96] Akşin; s. 276.
[97] Soysal; s. 1075.
[98] Sander; s. 154 - 155.

barışın olamayacağı ve devletler arası çıkarların çatıştığı yerde savaştan kaçınılamayacağının da farkında olmuştur. Onun bu düşüncesini şu sözlerinde görmek mümkündür: *"Bugün vardığımız barışın, ebedî barış olacağına inanmak, elbette safdillik olur. Bu, o kadar önemli bir gerçektir ki ondan bir an bile gaflet, milletin bütün hayatını tehlikeye sokar. Şüphesiz hukukumuza, şeref ve haysiyetimize saygı gösterilmedikçe karşı saygıda asla kusur etmeyeceğiz. Fakat ne çare ki zayıf olanların hukukuna saygının noksan olduğu veya hiç saygı gösterilmediğini çok acı tecrübelerle öğrendik. Onun için her türlü ihtimallerin gerektireceği hazırlıkları yapmakta asla gecikemeyiz."*[99]

Akılcılık

Türk dış politikasının belirlenmesi konusunda tarihî dostluk ya da düşmanlık gibi bir anlayışa sapılmadan, ideolojik kaygılarla hareket edilmemesi ve pragmatik bir tavır sergilenmesi akılcı bir dış politikanın yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu konuda verilebilecek en iyi örnek ise Millî Mücadele ve sonrasında Sovyetler Birliği ile kurulan ilişkilerdir. ATATÜRK döneminde Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutan Sovyetler Birliği'ne karşı ön yargılardan tamamen uzak bir yaklaşım sergilenerek ihtiyaç duyulan destek alınmış ve Sovyetler Birliği, Batılı güçlere karşı Türkiye'nin kullandığı önemli kozlardan biri olmuştur.[100]

İki savaş arası dönemde Türkiye'nin boş hayaller peşinde koşmadan statükocu bir politika izlemesi de akılcı politikanın bir sonucu olarak kabul edilebilir. Statükoculuğun Türkiye uygulaması ise mevcut sınırları sürdürme, onlardan memnun olma, onları değiştirmek istememe, bunun bir sonucu olarak da dış azınlıklarla ilgili olarak irredantizm politikası gütmeme anlamındadır.[101] Türkiye bu dönemde çok revaçta olmasına karşın totaliter rejimlere ve onun temsilcisi devletlere itibar etmemiştir. Misakımillî'nin eksikleri olmasına karşın bunu gidermek için savaşçı bir politika izlemek yerine, sorunların çözümünde uluslararası hukuku kullanmıştır.

Türkiye, dış politika yürütülürken en önemli hedef, ulusal çıkarların dışa karşı gerçekleştirilmesidir[102] prensibinden hareketle iki savaş arası dönemde ideolojik olarak birbirinden tamamen farklı rejimlere dayalı kamplaşmalar içinde, rejim farklarını gözetmeksizin, her devletle ulusal çıkarlarını ön planda tutarak diplomatik ilişkiler yürütmeye çalışmıştır.[103]

Bağımsızlık

"Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben, milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mirasından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım!"[104] diyen ATATÜRK'te bir kişilik özelliği olarak da ortaya çıkan bu

[99] Gönlübol; s. 275 - 276. Soysal; s. 1076.
[100] Soysal; s. 1079.
[101] Oran; s. 46 - 47.
[102] agm.; s. 33.
[103] Tuncer; s. 24.
[104] Utkan Kocatürk; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999, s. 404.

anlayışa göre bir ulusun bağımsızlığına sahip olması, hayatta kalmasından daha da önemlidir.[105] ATATÜRK, bir ulusun tam ve kesin bağımsız olmasının ise ancak her açıdan bağımsız olmasıyla gerçekleşebileceğine olan inancıyla bağımsızlık kavramını geniş bir açıdan ele almıştır.[106]

Millî Mücadele'nin önemli basamaklarından olan Erzurum ve Sivas kongreleri ile son olarak Misakımillî'de somutlaşan ve anlam bulan tam ve kesin bağımsızlık anlayışı[107] ATATÜRK döneminde izlenen dış politikayı belirleyen en temel ilkelerden biri olmuştur. Bu amaca ulaşmak için bir taraftan Batı'nın zorla kabul ettirmek istediği yarı sömürge düzenine karşı mücadele verilirken diğer yandan da bu mücadele sırasında TBMM'nin en büyük destekçisi olan Sovyetler Birliği'nin benimsetmek istediği sistemine karşı diplomatik bir mücadele verilmiştir.[108]

Lozan Barış Konferansı'na gidecek olan heyetin belirlenmesinin ardından, hükûmet tarafından heyete konferans sırasında nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren, ülkenin bütünlüğünün ve tam bağımsızlığının ön plana çıkarıldığı ve bu konularda asla pazarlık yapılmaması için heyetin uyarıldığı 14 maddelik bir talimatname de bu konuda verilebilecek örneklerden biridir.[109] Talimatnamede, *"Ermeni yurdu bahis konusu olamaz.*

[105] Bu konudaki düşüncesi şöyledir: *"Ecnebi bir devletin himaye ve sahabetini kabul etmek insanlık evsafından mahrumiyeti, acz ü meskeneti itiraftan başka bir şey değildir. Filhakika bu derekeye düşmemiş olanların isteyerek başlarına bir ecnebi efendi getirmelerine asla ihtimal verilemez. Hâlbuki Türk'ün haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır! Binaenaleyh, ya istiklâl ya ölüm! İşte halâs-ı hakikî isteyenlerin parolası bu olacaktı. Bir an için bu kararın tatbikatında adem-i muvaffakiyete duçar olunacağını farz edelim! Ne olacaktı? Esaret! Peki Efendim. Diğer kararlara mutavaat hâlinde netice bunun aynı değil miydi? Şu fark ile ki istiklâli için ölümü göze alan millet, insanlık haysiyet ve şerefinin icabı olan bütün fedakârlığı yapmakla müteselli olur ve bittabi esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçiren miskin, haysiyetsiz bir millete nazaran yar ve ağyar nazarındaki mevkii farklı olur".* Mustafa Kemal; C I, s. 18 - 20.
[106] Atatürk bu konuda şunları söylemiştir: *"İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittâbi siyasî, malî, iktisadî adlî, askeri, harsî ve ilâ... her hususta istiklâl-i tam ve serbest-i tam demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin mana-yı hakikisiyle bütün istiklâlinden mahrumiyeti demektir."* Mustafa Kemal; C II, s. 834.
[107] Bu amaç Misakımillî'nin altıncı maddesinde şu sözlerle dile getirilmiştir: *"Millî ve iktisadî inkişafatımızın daire-i imkâna girmek ve asrî bir idare-i muntazama şeklinde tedviri umura muvaffak olabilmek için, her devlet gibi bizim de temini esbabı inkişafatımızda, istiklâl ve serbesti-i tamma mzahar olmamız, üssülesası hayat ve bekamızdır. Bu sebeple, siyasî, adlî, malî inkişafatımıza mani kuyuda muhalifiz. Tahakkuk edecek duyunatımızın şeraiti tesviyesi de bu esasata mugayir olmayacaktır."* Gönlübol; s. 242 - 243.
[108] Tarık Zafer Tunaya; Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, 2. Baskı, Ankara, 1981, s. 229.
[109] Bu talimatname şöyledir: *"1. Doğu Sınırı: Ermeni yurdu bahis konusu olamaz. Olur ise müzakerelerin kesilmesini gerektirir. 2. Irak Sınırı: Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları istenecektir. Konferansta bundan farklı olarak ortaya çıkacak güçlükler için Bakanlar Kurulundan talimat alınacaktır. Petrol vesaire imtiyazları konusunda İngilizlere bazı ekonomik çıkarlar sağlanması görüşülebilir. 3. Suriye Sınırı: Bu sınırın düzeltilmesine imkân oranında son derecede çalışılacak ve bu sınır şöyle olacaktır: Resi İbn-i Hayn'dan başlayarak Harm, Müslimiye, Meskene ve sonra Fırat yolu Dirizor, çöl ve nihayet Musul vilayeti güney sınırına ulaşır. 4. Adalar: Duruma göre hareket edilecek ve kıyılarımıza pek yakın meskûn olan ve*

Olur ise müzakerelerin kesilmesini gerektirir.", "Kapitülasyonlar kabul edilemez. Müzakerelerin inkıtaı gerekir ise yapılır." denilerek Ermeni yurdu ve kapitülasyonlar konusunda kesin kararlılık gösterilmiş ve Türkiye'nin asla pazarlık yapmayacağı bir başka deyişle taviz vermeyeceği konular belirlenmiştir. Böylelikle toprak bütünlüğü ve ekonomik bağımsızlık konusundaki hassasiyet ve kararlılık sergilenmiştir.

Batıcılık

Millî Mücadele'nin hedefi, Avrupa modelinde bir ulus devlet yaratmaktır. Misakımillî de bunun en somut belgesidir. Ayrıca Batıcılıkla bir coğrafya kastedilmemiş, bir uygarlığa işaret edilmiş[110] olup Batı'nın değerler sistemine karşı olunmamıştır. Batı emperyalizmine karşı savaşılmıştır.[111] Böylelikle Batılılaşma, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmada bir araç olarak görülmüş ve ATATÜRK inkılabını, Türk toplumunun tüm alanlarda kalkınabilmesinin ancak bu yolla olabileceğine inandığından dolayı yapmıştır.[112]

ATATÜRK, modernleşme girişimlerinde bulunurken topyekûn Batılılaşmadan yana olmasına karşın devletin bağımsızlığına da çok büyük önem vermiştir.[113] Deyim yerindeyse ATATÜRK döneminde *"Batı'ya rağmen Batılılaşma"*[114] hareketi yapılmıştır. Hatta ATATÜRK Batılılaşmayı, Batı'nın boyunduruğundan kurtulmanın bir aracı olarak görmüştür.[115] ATATÜRK'ün bu anlayışı nedeniyle de Batı'dan tehdit gelmedikçe Batı'ya karşı olumsuz bir politika izlenmemiş; ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, aynı örgütlerde birlikte çalışıldığı gibi ortak tehditler karşısında da ittifaklar yapılmıştır.

---

olmayan adalar behemehâl ilhak edilecek, başarı elde edilemediği takdirde Ankara'dan sorulacaktır. 5. Trakya Batı Sınırı: 1914 sınırının elde edilmesine çalışılacaktır. 6. Batı Trakya: Misakımillî maddesi uygulanacaktır. 7. Boğazlarda ve Gelibolu Yarımadası'nda yabancı asker kuvvet kabul edilemez. Eğer bu konuda müzakerelere inkıtaı kesmeyi inkıtadan önce Ankara'ya bilgi verilecektir. 8. Kapitülasyonlar kabul edilemez. Müzakerelerin inkıtaı gerekir ise yapılır. 9. Azınlıklar: Esas, mübadeledir. 10. Düyun-u Umumiye: Türkiye'den ayrılan memleketlere dağıtımı, Yunanlara devri, yani tamirata karşılık tutulması, olmadığı takdirde 20 yıl ertelenmesi gerekir. Düyun-u Umumiye İdaresi kalmayacaktır. Güçlükler çıktığı takdirde Ankara'ya sorulacaktır. 11. Ordu ve donanmayı sınırlandıran konu olmayacaktır. 12. Yabancı Kurumlar: Türk kanunlarına tabi olacaktır. 13. Türkiye'den ayrılan memleketler için Misakımillî'nin özel maddesi yürürlüktedir. 14. Cemaatler ve İslam vakıflar hukuku eski antlaşmalara göre sağlanacaktır." Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım IV Kitap İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay. Seri No.: 1, Ankara, 1969, s. 117 - 118. Karacan; s. 38.

[110] Sönmezoğlu; s. 258.

[111] Sander; s. 74, 147.

[112] Ercüment Kuran; "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Ank., 1981, s. 19.

[113] Oran; s. 268.

[114] Niyazi Berkes; Türk Düşününde Batı Sorunu, İstanbul, 1975, s. 28 - 30. Çaycı; Atatürk..., s. 654. Kuran; Atatürk...; s. 18 - 19.

[115] Kongar; İmparatorluktan..., s. 72.

Güvenlik Politikası ve İttifaklar Sistemi

ATATÜRK ortak tehditlerle karşılaşıldığında birlikte hareket etmenin gerekliliğine inanmış biri olarak barışın korunması ve devamının sağlanması konusunda bölgesel ya da uluslararası iş birliğine yöneldiği gibi ittifaklar da yapmıştır. Akdeniz Paktı, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı bunun en bilinenleridir. Balkan Antantı ve Sadabat Paktı, Türkiye'nin batı ve doğu bölgesi dışından gelebilecek saldırılara karşı, bölgenin bölge ülkeleriyle birlikte savunulması amacını taşımaktadır. Herhangi bir saldırı ya da yayılmacı bir anlamı yoktur. Aksine bu tür istekleri engellemek için tamamen savunma amaçlıdır ve barışı korumaya yöneliktir. ATATÜRK dönemi yapılan bu ve benzeri ittifaklar, uluslararası ilişkilerin temel kavramına uygun bir şekilde, karşılıklı çıkar dengesine dayalı olarak yapılmıştır. İttifakların yapılmasında ideolojik ya da duygusal yaklaşımlar söz konusu olmamıştır. Tarafsız ve barışçı olan Türkiye'nin yaptığı ittifaklar tamamen dönemin ortaya çıkardığı özel koşullarla ilgilidir.

Ayrıca zaten Türkiye'nin stratejik konumu da dış ilişkileri somut verilere, anlaşmalara bağlı olarak geliştirmeyi zorunlu kılmıştır. Özellikle Lozan'dan sonra bu konunun önemi azalmamış, daha da artmıştır. 1923 sonrasında Türkiye, Avrupa'nın en güçlü ve büyük devletleriyle ilişki kurmak zorunda kalmıştır.[116] Bu nedenle bu coğrafyada yaşanan hemen her türlü gelişmeden de ilk anda etkilenen devletlerden biri olmuştur. İki savaş arası dönemde ise bu etkiyi yoğun bir şekilde hissetmiştir. Türkiye, İtalya ile Almanya'nın tehditkâr davranışları karşısında askerî ittifak ve bağlantılardan kaçınmak istemekle birlikte, koşullar gerektiğinde bu tür anlaşmalar yapmaktan kaçınmamıştır.[117]

Zamanlamada Ustalık

ATATÜRK, yapısı gereği karşılaşılan sorunların çözümünde aceleci ya da telaşlı bir tavır sergilememiş, harekete geçmek için uygun anı beklemiştir. Ayrıca sorunları teker teker ve öncelik sırasına göre çözmeye yönelmiştir. Onun zamanlama konusundaki ustalığını gösteren bu davranış biçimi, Türkiye'nin Lozan'da istenildiği gibi çözümleyemediği Boğazlar ve İskenderun sancağı sorunlarını sonradan kendi lehine çözümü sırasında kendini göstermiştir.

ATATÜRK iyi bir zamanlamayla bu iki konuyu tam zamanında dünyanın gündemine taşımış ve Türkiye'nin stratejik öneminin arttığı ve özellikle de Türkiye'nin, İngiltere için daha da önem kazandığı bir sırada, bu devletin desteğini almayı başarmıştır. Böylelikle Türkiye'nin güvenliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını ilgilendiren ve Misakımillî'nin eksik kalan hedeflerinden birinin daha gerçekleşmesini sağlayan bir başarı

---

[116] Muzaffer Özsoy; "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, 2. Baskı, İstanbul, 1986, s. 115-116.

[117] Akşin; s. 123 - 125, 166.

yakalanmıştır. Bu başarının sağlanmasında dış politikada sürekliliğin ve kararlılığın olması da etkili olmuştur. ATATÜRK, Türk dış politikasının temel hedeflerini belirleyen Misakımillî'nin dışına çıkmayı düşünmemiş ancak onun eksik kalan hedeflerinin gerçekleştirilmesi konusunda da sürekli istekli davranmış, uygun anı beklemiş, uluslararası hukuka da bağlı kalmıştır. Bu durum Türkiye'nin dünyadaki güvenirliliğini ve itibarını da artırmıştır.[118]

Türkiye'nin barışçı ve aktif bir politika izlediği bir dönemde, 1933'te Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı kabul etmesi de bu çerçevede değerlendirilebilecek bir olaydır. Türkiye özellikle ekonomik nedenlerden dolayı afyon üretimi ve satışı konusunda Milletler Cemiyetinin iş birliği çağrılarına uzun bir süre cevap verememiştir. Bunun üzerine Türkiye dünya uyuşturucu kaçakçılığının merkezi olarak görülmüş ve başta ABD olmak üzere, Türkiye üzerinde Milletler Cemiyeti tarafından yoğun bir baskı politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bir süre sonra Türkiye, uluslararası ilişkilerinde kendisini sıkıntıya sokan bu konu hakkında, önleyici birtakım tedbirler almaya başlamış, 1933'te ise bütün insanlığa karşı çağdaş ve uygarca bir görevin yerine getirilmesi olarak değerlendirdiği, Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı kabul etmiştir. Bu durum, ABD, Mısır, Almanya ve Hollanda gibi devletler tarafından büyük bir takdirle karşılanmış ve bu gelişmelerin öncüsü olan ATATÜRK'ün adından saygıyla söz edilmiştir. Böylelikle Türkiye, kısa bir süre öncesine kadar dünyadaki uyuşturucu merkezlerinin en tehlikelilerinden biri olarak görülürken bu konuda mücadeleyi en iyi yürüten lider ülke konumuna yükselmiştir. Afyon üretim ve satışına yönelik olarak aldığı kısıtlayıcı önlemlerin ekonomisine getirdiği yükün karşılığında, dünyadan tecrit edilme riskini ortadan kaldırmış ve daha saygın bir ülke olmuştur. Türkiye'nin uluslararası bir soruna dönüşen ve ikili ilişkilerinde belirleyici olmaya başlayan bir sorunu, dünyanın yeni bir savaşa doğru hızla sürüklendiği bir dönemde, çok iyi bir zamanlamayla barışçı şekilde çözümlemesi ve dünya kamuoyunu kendi lehine çevirmiş olması, Türk dış politikası açısından kayda değer bir başarı olmuştur.[119]

Hukuka Bağlılık

Bir devletin dış işlerinin yürütülmesi sırasında göz ardı edilmemesi gereken önemli kriterler vardır. Bunlardan biri dış politikadaki hedef ve uygulamaları daima ulusal güç ile sınırlı tutmak, diğeri ise uluslararası hukuk ve meşru bir zeminde hareket etmektir.[120]

[118] Akşin; s. 28-29.
[119] Hakan Uzun; "Dünyaya Bir Noel Armağanı: Türkiye'nin 1933'te Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı Kabulü", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C XI, Sayı: 2, Güz 2009, s. 26 - 27.
[120] Ü. Halûk Bayülken; "Atatürk İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 40.

Millî Mücadele'nin olağanüstü koşullarında dahi tüm işlerin yasal bir zeminde yürütülmesine özen gösteren ATATÜRK, dış politikadaki sorunların çözümünde de aynı yolu izlemiştir. Sorunların oldubittilerle değil, görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulmasından yana olmuştur.[121] Uluslararası hukuk ve üyesi bulunulan uluslararası kuruluşların öngördüğü kurallar çerçevesinde, meşru bir zeminde Türkiye'nin ulusal hedef ve çıkarlarını korumuş, geliştirmiştir.[122]

İki savaş arası dönemde anlaşmaların tek taraflı olarak bozulduğu ve sorunların savaşla çözümlenmeye çalışıldığı yıllarda da yine uluslararası hukuk çerçevesinde davranmaya gayret göstermiştir. Türkiye'nin en haklı olduğu sorunların çözümünde savaş yerine, tartışma ve anlaşma yolunu tercih etmiştir. Örneğin Lozan'da istenildiği gibi çözüme kavuşturulamamış olan Boğazlar ve Hatay sorunları[123] dönemin revizyonist ülkelerinin yaptığının aksine, uluslararası hukuka uygun olarak ve silah kullanmadan Türkiye lehine çözümlenmiştir.[124]

Bunların dışında Türkiye, sorunların çözümünde savaşı yasa dışı sayan Briand-Kellog Paktı'na Ocak 1929'da katılmıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar birbirleriyle ilgili sorunları barışçı yollardan çözeceklerini; eğer mesele birebir çözülmezse Milletler Cemiyetinin hakemliğini kabul edeceklerini beyan ediyorlardı. 1932 yılında Milletler Cemiyetine de girilmiş uluslararası iş birliğine açık olunduğu gösterilmiştir.[125]

Tüm bu ilkelerin dışında, Türkiye ulusal çıkarlarını ilgilendiren konuların gerçekleşmesi için ısrarcı ve aktif bir politika da izlemiştir. Boğazlar ve Hatay sorunlarının çözümü sırasında takındığı tutum bununla da ilgilidir. Ayrıca Silahsızlanma ve Briand-Kellog Paktı konusundaki duyarlılığı ile Balkan Antantı ve Sadabat Paktı'nın ortaya çıkmasında oynadığı rol, Türkiye'nin izlediği aktif dış politika anlayışının bir sonucudur.[126]

ATATÜRK'ün dış politikasını yürütürken üzerinde titizlikle durduğu bir başka ilke de eşitlik ilkesi olmuştur. Türkiye diğer egemen devletlerle her alanda eşit olmalıydı. Bu ilkeye ters düşen kapitülasyonların kabul edilmemesi, Millî Mücadele'nin en temel hedeflerinden biri olmuştur. İtilaf devletleriyle yapılan her antlaşmada bu ilke temel referans noktası olmuştur. Londra Konferansı sırasında TBMM'nin temsilcisi Bekir Sami Bey'in İtilaf devletleri ile yaptığı antlaşmaların TBMM tarafından kabul edilmemesinin asıl nedeni de anlaşma yapılırken bu ilkenin göz ardı edilmesidir.[127]

[121] Soysal; s. 1077.
[122] Bayülken; s. 32.
[123] Akarslan; s. 137.
[124] Oran; s. 48.
[125] Sander; s. 154 - 155.
[126] Gönlübol - Kürkçüoğlu; s. 18.
[127] Akşin; s. 35 - 37.

Sonuç

Millî Mücadele'nin lideri ve yeni Türk Devleti'nin kurucusu olan, ATATÜRK hiç şüphesiz, kendisini diğer bireylerden farklı kılan ve lider olmasını sağlayan birtakım kişisel özelliklere sahiptir ve bu özelliklerinin yeni Türk Devleti'nin kuruluşunun her aşamasında belirleyici olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda, ATATÜRK'ün kişilik ve liderlik özelliklerinin Türk dış politikasının ilkelerinin belirlenmesinde de etkili ve belirleyici olduğu söylenebilir.

ATATÜRK iki savaş arası dönemin liderlerinden biridir. Bu dönem aslında bir anlamda liderler çağıdır ve ATATÜRK'le aynı dönemde yaşamış başka liderler de vardır. İtalya'da Mussolini, Sovyet Rusya'da Stalin, Almanya'da Hitler bunlar arasında en bilinenleridir. ATATÜRK de dâhil olmak üzere bu liderlerin hepsi karizmatik liderlerdir. Ancak ATATÜRK'ü bu liderlerden farklı kılan özelliği onun aynı zamanda akılcı bir lider olmasıdır. Dolayısıyla ATATÜRK hem karizmatik hem de rasyonel bir liderdir. Bu nedenle de adı geçen liderlerin tarihteki sonları ve günümüzdeki algılanışları açısından değerlendirildiğinde ATATÜRK hepsinden çok farklı bir yerde durmaktadır. Çoğu devletlerinin iç politikasında büyük sıkıntılar yaşandığı bir dönemde ortaya çıkan bu liderler, yaşanan sıkıntıları aşmak için milletlerinden yetki almışlar ve bu yetkilerini diğer bir deyişle güçlerini dış politikada da kullanmışlardır. ATATÜRK bu konuda da diğerlerinden farklı özellikler sergilemiş, özellikle de onun milleti için ulaşmayı düşündüğü hedefler, kurduğu hayaller başka milletlerin kâbusu olmamıştır.

Millî Mücadele sırasında doğuda Bolşevizm, Batı'da emperyalizm arasında kalan Türkiye'nin tam bağımsız bir devlet olarak kurulması mücadelesine şahit olunurken iki savaş arası dönemde ise faşizmin tehdidi altındaki Türkiye'nin bağımsızlığının korunması mücadelesi, bu dönemin en dikkat çekici dış politika özelliğidir. Bunun dışında Lozan Barışı sonrasında Türkiye'nin tanıtılması, Lozan'dan artakalan sorunlarının çözümlenmeye çalışılması ya da istenildiği gibi çözümlenemeyen sorunların kendi lehine çözümlenmesi uğraşısı da ATATÜRK döneminin ayrıca göze çarpan dış politika gelişmeleridir.

ATATÜRK'ün dış politika anlayışı; millî, ulusal çıkarları gözeten gerçekçi yapısı ve maceraya dayalı politikalardan uzak durmak durması olmuştur. Dış politikasını yürütürken ön yargılardan sıyrılmıştır. Saldırgan ve yayılmacı bir dış politika anlayışına sahip olmamıştır. Kendi devletinin iç işlerine karışılmasını istemezken başka devletlerin iç işlerine de karışmamıştır. Ayrıca çok yönlü ve bağımsız bir dış politika anlayışını benimsemiştir. Daha açık bir deyişle herhangi bir devletin yönlendirmesi ya da baskısı olmaksızın, tamamen ulusal çıkarlar doğrultusunda, bağımsız bir şekilde dış politika tercihlerinde bulunmuş ve bu tercihlerinde de başarılı olmuştur. Böylelikle dış politikada barışçı, güvenilir ve tutarlı bir çizgi izlemiştir.

Kaynaklar

AKARSLAN, Mediha; Millî Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve ATATÜRK, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

AKŞİN, Aptülahat; ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991.

AKŞİN, Sina; "ATATÜRK'ün Dış Siyaset Modeli", Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Yay. Haz.: İsmail Soysal, Ankara, 1999.

ALTAY, Fahrettin; 10 Yıl Savaş ve Sonrası, İstanbul, 1970.

ARMAOĞLU, Fahir H.; ATATÜRK Diplomasisi, Sümerbank Özel Sayı.

ARMAOĞLU, Fahir; "Tarihî Perspektif İçinde Misakımillî'nin Değerlendirilmesi", ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

ARSLAN, Süleyman; "ATATÜRK'ün Devlet Adamlığı Vasfı", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, C XII, S 34-36, Ankara, 1996.

ARSLANTÜRK, Amman; Sosyoloji - Kavramlar - Kuramlar - Süreçler, İstanbul, 2000.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri; C I-III; ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ATATÜRK Araştırma Merkezi, 5. Baskı, Ankara,1997.

ATATÜRK'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri; Ankara, 1991.

Atatürkçülük, Birinci Kitap; ATATÜRK'ün Görüş ve Direktifleri, Ankara, 1982.

ATAY, Falih Rıfkı; Babanız ATATÜRK, Bayrak, Atatürkçülük Nedir? ATATÜRK Ne İdi?, İstanbul, 1990.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet; Nükte, Fıkra ve Çizgilerle ATATÜRK, Üçüncü Kitap, İstanbul, 1955.

BAYKAL, Adnan Nur; Yöneticiler için Yeni Bir Bakış Açısı Mustafa Kemal ATATÜRK'ün Liderlik Sırları, 13. Baskı, İstanbul, 1999.

BAYUR, Hikmet; ATATÜRK Hayatı ve Eseri I, Ankara, 1990.

BAYÜLKEN, Ü. Halûk; "ATATÜRK İlkelerinin Türk Dış Politikasına Etkisi", ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

BERKES, Niyazi; Türk Düşününde Batı Sorunu, İstanbul, 1975.

BORAK, Sadi; Bilinmeyen Yönleriyle ATATÜRK, İstanbul, 1996.

CÜCELOĞLU, Doğan; İnsan ve Davranışı Psikolojinin Temel Kavramları, 6. Basım, İstanbul, 1996.

ÇANKAYA, Necati; ATATÜRK'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, İstanbul, 1985.

ÇAYCI, Abdurrahman; Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, Ankara, 2002.

ÇETİNKAYA, Necati; ATATÜRK'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri, İstanbul, 1985.

DANKWART, A. Rustow; "Devlet Kurucusu ATATÜRK", Prof. Dr. Yavuz ABADAN'a Armağan, AÜ SBF Yay., Ankara, 1969.

DAVER, Bülent; Siyaset Bilimine Giriş, Ankara, 1993.

DELİVELİ, Ömür; Yönetimde Yeni Yönelimler Bağlamında Lider Yöneticilik, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2010.

DOĞAN, İzzettin; ATATÜRK'ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı, Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, 2. Baskı, İstanbul, 1986.

EKREM Memiş - KÖSTÜKLÜ; Nuri; Yeni ve Yakın Çağ'da Türk Dünyası Tarihi, 3. Baskı, Konya, 2002.

EROĞLU, Hamza; "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ERTAN, Temuçin Faik; "ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri", Gölbaşı Eğitim ve Kültür Dergisi, Gölbaşı İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Sayı: 2, Ocak - 2005.

FEYZİOĞLU, Turhan; "ATATÜRK'ün Dış Politikasının Özellik, İlke ve Amaçları", ATATÜRK Türkiye'sinde Dış Politika Sempozyumu, İstanbul, 1984.

GAULIS, Berthe G.; Çankaya Akşamları, Çev.: A. Gökçe Bozkurt, İstanbul, 2006.

Gazi Mustafa Kemal; Nutuk-Söylev, 4. Baskı, ATATÜRK Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., C I. II, Ankara, 1999.

GÖKÇEN, Sabiha; ATATÜRK'le Bir Ömür, 3. Basım, İstanbul, 2000.

GÖNLÜBOL, Mehmet; "ATATÜRK'ün Dış Politikası: Amaçlar ve İlkeler", ATATÜRK Yolu, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1995.

GÖNLÜBOL, Mehmet - KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; "ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikası Makaleler, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

GRANDA, Cemal; ATATÜRK'ün Uşağı, Ankara, 2007.

GÜREL, Şükrü S.; "Türk Dış Politikası (1919-1945)", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C 2, İletişim Yay., İstanbul, b.t.y.

GÜRER, Turgut; ATATÜRK'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, 3. Baskı, İstanbul, 2007.

Hüsrev Gerede'nin Anıları; Haz.: Sami ÖNAL, 3. Baskı, İstanbul, 2002.

IRMAK, Sadi; "ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s. 1089.

IRMAK, Sadi; ATATÜRK Bir Çağın Açılışı, İstanbul, 1984.

İMER, Cahit; ATATÜRK'ten Seçme Sözler, 3. Baskı, İstanbul, 1989.

İNAN, Afet; ATATÜRK Hakkında Hatıralar ve Belgeler, 5. Baskı, İş Bankası Yay., İstanbul, 2007.

İNAN, Arı; Tarihe Tanıklık Edenler, İstanbul, 1997.

İNAN, M. Rauf; ATATÜRK'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları, Ankara, 1983.

KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'le Beraber, C I, 3. Baskı, Ankara, 1988.

KOCATÜRK, Utkan; ATATÜRK'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1999.

KONGAR, Emre; Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından ATATÜRK, İstanbul, 2005.

KONGAR, Emre; İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler, Ankara, 1978.

KURAN, Ercüment; "ATATÜRK ve Türkiye'nin Modernleşmesi", Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Ankara, 1981.

KUTAY, Cemal; ATATÜRK'ün Son Günleri, İstanbul, 1981.

OKYAR, Fethi; Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Tarih Yay, b.y.y., b.t.y.,

ORAN, Baskın; "Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği", Türk Dış Politikası, Ed.: Baskın Oran, C I, İstanbul, 2001.

OZANKAYA, Özer; Dünya Düşünürleri Gözüyle ATATÜRK ve Cumhuriyeti, İstanbul, 2000.

ÖZALP, Kâzım - ÖZALP; Teoman; ATATÜRK'ten Anılar, Ankara, 1992.

ÖZBUDUN, Ergun; "Siyasi Lider Olarak ATATÜRK", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

ÖZSOY, Muzaffer; "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından ATATÜRK", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, 2. Baskı, İstanbul, 1986.

ÖZSOY, Muzaffer; "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından ATATÜRK", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, 2. Baskı, İstanbul, 1986.

PALAZOĞLU, Ahmet Bekir; ATATÜRK Kimdir? ATATÜRK'ün İnsanlığı, C 2, Ankara, 2005.

SANDER, Oral; Türkiye'nin Dış Politikası, 2. Baskı, Ankara, 2000.

SARAY, Mehmet; ATATÜRK ve Türk Dünyası, Ankara, 1995.

SARI, Ergun; ATATÜRK'le Konuşmalar, İstanbul, 1981.

SOYSAL, İsmail; "ATATÜRK'ün Barışçı Politikası ve Dünyadaki Etkileri", Atatürkçü Düşünce, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

SÖNMEZOĞLU, Faruk; İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası, İstanbul, 2011.

TUNAY, Bekir; "ATATÜRK'ün Üstün Kişiliği", ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, C I, S 2, 1984, 1985.

TUNAYA, Tarık Zafer; Devrim Hareketleri İçinde ATATÜRK ve Atatürkçülük, 2. Baskı, Ankara, 1981.

TUNCER, Hüner; Atatürkçü Dış Politika, İstanbul, 2008.

TÜFEKÇİ, Gürbüz D.; ATATÜRK'ün Düşünce Yapısı, Ankara, b.t.y.,

Türk İstiklal Harbi II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım IV. Kitap; İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923), Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay. Seri No.: 1, Ankara, 1969.

TÜRKER, Bahtiyar; Liderlik, Ankara, 2004.

UZUN, Hakan; "Çeşitli Yönleriyle ATATÜRK", *GEFAD, (Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi)*, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayı II, C 29, 2009.

UZUN, Hakan; "Dünyaya Bir Noel Armağanı: Türkiye'nin 1933'te Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı Kabulü", *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C XI, Sayı: 2, Güz 2009.

UZUN, Hakan; "Nutuk'a Göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Kişilik Özellikleri ve Liderlik Vasıfları", *ATATÜRK Yolu*, Yıl 16, C 8, S 31-32, Ankara, 2005.

ÜLKÜMEN, Hamdi; Hümanist ATATÜRK, İstanbul, b.t.y.

ÜLMAN, Halûk; "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C XXIII, Eylül 1968, Ankara, 1968.

Yakınlarından Hatıralar; İstanbul, 1955.

YILMAZ, Mustafa; "ATATÜRK Dönemi Türk Dış Politikası (1919-1938), Türkler, C 16, Ankara, 2012.

YÜCEBAŞ, Hilmi; ATATÜRK'ün Nükteleri-Fıkraları-Hatıraları, 2. Baskı, İstanbul, 1973.